

**«Science», the European Association of
pedagogues and psychologists**

*International scientific-practical
web-congress of pedagogues and
psychologists*

«BE SMART!»

**the 17-18th of February
2015, Geneva (Switzerland)**

Volume II

2015, Geneva

International scientific-practical conference of teachers and psychologists [Text]:
materials of proceedings of the International Scientific and Practical Congress.

ISBN 9787637903249

International scientific-practical congress of teachers and psychologists
"The generation of scientific ideas", the 17-18th of February, 2015, Geneva
(Switzerland).

Geneva (Switzerland), the 17-18th of February, 2015/ Publishing Center of the
European Association of pedagogues and psychologists "Science", Geneva, 2015,
p. 212

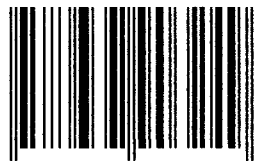
Information about published articles is regularly provided to Russian Science Ci-
tation Index (Contract No 14395).

Any reproduction or distribution of the materials published in this publication is
allowed only with the written permission of the authors.

Abstracts presented in author's edition as of the international and national legisla-
tion on the date of the Congress.

Published in author's edition. Editorial department is not responsible for
the contents.

ISBN 978-7-637903-24-9

9 787637 903249

© Authors, 2015 © the European Association of pedagogues and psychologists
"Science"

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РІВНІВ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ Я-КОНЦЕПЦІЇ ФАХІВЦЯ

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF DEVELOPMENTAL LEVELS OF PROFESSIONAL I-CONCEPT OF A SPECIALIST

О. М. Шевцова

доцент кафедри загальної, вікової та педагогічної психології, кандидат психологічних наук, Київський університет імені Бориса Грінченка
E-mail: o.shevtsova@kubg.edu.ua

O. M Shevtsova

*Associate Professor, Department of General, Age and Educational psychology,
Candidate of Psychological Sciences, Borys Grinchenko Kyiv University*

Анотація. У статті представлено авторську модель структури професійної Я-концепції фахівця, наведені критерії та показники її розвитку, а також визначені й охарактеризовані рівні розвитку цілісної професійної Я-концепції фахівців.

Ключові слова: професійна Я-концепція, когнітивна складова, емоційно-оцінна складова, поведінково-регулятивна складова.

Abstract. The article presents author's model of professional I-concept of a specialist. Criteria and indicators of its development are described in the article. Levels of development of professional integrated I-concept of specialists are defined and characterized.

Key-words: professional I-concept, cognitive constituent, emotional-evaluative constituent, behavioral-regulatory constituent.

Проблема ефективності та результативності професійної діяльності фахівців будь-якої спеціалізації завжди привертала увагу широкого кола науковців. Втім особливого значення дослідження якісних характеристик суб'єктів професійної діяльності набувають лише за період відокремлення акмеології як самостійної наукової галузі знань. Так, предметом досліджень психологів-акмеологів (Б. Ананьєв, О. Анісімов, О. Бодальов, А. Деркач, А. Маркова, О. Ситников та ін.) усе частіше стає професійна самосвідомість фахівців та її якісні характеристики. Проте проблема розвитку професійної Я-концепції особистості як результату усвідомлення фахівцем себе суб'єктом професійної діяльності, як стрижневий феномен, що чинить вплив на ефективність, надійність і результативність професійної діяльності, аналізується недостатньо. Тому метою статті є висвітлення структури професійної Я-концепції фахівця, визначення критеріїв і показників її розвитку та надання психологічних характеристик рівням розвитку цілісної професійної Я-концепції.

Фундаментальні підходи до проблеми професійної Я-концепції більшість дослідників (Р. Бернс, С. Джанер'ян, І. Кон, В. Столін, О. Спіркін, П. Чамата, І. Чеснокова та ін.) розкриває на основі розуміння зв'язку між категоріями: особистість професіонала, професійна

самосвідомість, професійна діяльність, взаємозалежність та взаємовплив професійної самосвідомості і професійної діяльності [1-2, 4]. Професійна самосвідомість є соціально-специфічною формою самосвідомості людини, завдяки якій і у вигляді професійної Я-концепції фіксуються підсумки усвідомлення людиною себе як суб'єкта діяльності і як особистості на кожному етапі професійного становлення та яка являє собою процес пізнання та самооцінки людиною своїх професійних якостей, а також ставлення до них й процес усвідомлення особистістю себе як суб'єкта власної професійної діяльності.

У сучасних психолого-акмеологічних дослідженнях відсутні єдині підходи у визначенні професійної Я-концепції особистості, яку позначають: як реальний Я-професіонал (О. Козієвська), особистісний конструкт Я-професіонал (О. Москаленко), пов'язана з професійною діяльністю Я-концепція (Л. Мітіна, І. Вачков), Я-модель професіонала (Ж. Кобцева), професійний Я-образ (Т. Миронова), цілісний образ себе як професіонала (А. Маркова), як результат самопізнання людиною себе як професіонала під впливом професійної діяльності, спілкування з професіоналами (С. Джанер'ян).

Професійна Я-концепція, складаючись в онтогенезі пізніше Я-концепції, має спільні з останньою складові, але, будучи конкретизованою й усвідомленою у зв'язку з правилами, моделями, вимогами професійної діяльності, є результатом адекватного самоусвідомлення людиною себе як професіонала під впливом професійної діяльності, спілкування з професіоналами й активної участі самого суб'єкта у професійній діяльності, у своєму особистісно-професійному розвитку. Отже, професійна Я-концепція визначається нами як продукт професійної самосвідомості людини, як динамічна система взаємопов'язаних з емоційно-ціннісними переживаннями й оцінками та поведінково-регулятивними актами уявлень людини про себе як професіонала в контексті її професійної діяльності, кар'єри, конкретного професійного співтовариства, професійного становлення і розвитку.

Структурно професійна Я-концепція фахівця вміщує такі складові: *когнітивну, емоційно-оцінну, поведінково-регулятивну* [3]. *Когнітивна складова* професійної Я-концепції представлена образом «Я-професіонал» у модальностях Я-реальне й Я-ідеальне, у якому відображаються усвідомлені особливості людини, віднесені нею до професійної діяльності, до спілкування з професійно-соціальним оточенням, тобто уявлення про її властивості як суб'єкта діяльності і як особистості, інтересом до пізнання себе як професіонала і суб'єкта професійної діяльності та наявністю розуміння себе як професіонала й суб'єкта професійної діяльності. *Емоційно-оцінна складова* професійної Я-концепції уміщує в собі професійну самооцінку та професійне самоставлення, які розуміються відповідно: а) як наявність критичної позиції професіонала стосовно того, чим він володіє, як оцінку наявного потенціалу з погляду певної системи професійних цінностей; б) як складне структурне утворення, що включає в себе як загальне, глобальне почуття професіонала за або проти самого себе, так і більш специфічні параметри: самоповагу, аутосимпатію, емоційну близькість до самого себе, очікуване позитивне ставлення інших. *Поведінково-регулятивну складову* професійної Я-концепції фахівця репрезентує поведінковий потенціал, який відображується у готовності чи неготовності суб'єкта професійної діяльності здійснювати як зовнішні так і

внутрішні дії, локалізація суб'єктивного контролю у важливих для ефективного здійснення професійної діяльності сферах та саморегуляція. Взагалі поведінково-регулятивна складова професійної Я-концепції розглядається як потенційна спроможність до певного образу дії відносно об'єкту, яким виступає сам суб'єкт професійної діяльності, яка припускає момент включення в неї результатів самопізнання й самоусвідомлення та емоційно-ціннісного ставлення до себе.

Психологічні особливості складових професійної Я-концепції фахівця можна досліджувати за критеріями та показниками, що відображені у табл. 1.

Таблиця 1

Критерії та показники професійної Я-концепції фахівця

Складові професійної Я-концепції	Критерії	Показники
Когнітивна	• Знання про власні професійно значущі якості	Наявність професійно значущих якостей в образі «Я-професіонал-реальне»
	• Уявлення про професійно важливі якості в ідеалі професіонала	Наявність професійно значущих якостей в образі «Я-професіонал-ідеальне»
	• Інтерес до пізнання себе як професіонала	Розвиненість самоінтересу
	• Розуміння себе як професіонала	Рівень саморозуміння
Емоційно-оцінна	• Адекватність професійної самооцінки	- Самооцінка за позитивними якостями - Самооцінка за негативними якостями
	• Позитивне ставлення до себе як професіонала	- Задоволеність своїм Я - Глобальне самоставлення - Самоповага - Аутосимпатія - Очікування позитивного ставлення інших - Самозвинувачення - Самоприйняття
Поведінково-регулятивна	• Делегування відповідальності за значущі події у професійно важливих сферах життєдіяльності	- Інтернальність у професійній сфері - Інтернальність у сфері досягнень - Інтернальність у сфері невдач - Інтернальність у міжособистісних відносинах
	• Поведінковий потенціал (або потенційна спроможність здійснювати поведінкові акти у той чи інший спосіб)	- Готовність до внутрішніх і зовнішніх дій - Впевненість у собі
	• Саморегуляція	- Самопослідовність, самокерівництво

Аналіз психолого-педагогічної літератури [1-2, 4] дозволяє стверджувати: розвиток цілісної професійної Я-концепції фахівця у процесі здійснення ним професійної діяльності залежить від рівня розвитку окремих складових професійної Я-концепції й їх характеристик

та, відповідно до цього, може відбуватися нерівномірно. На основі проведеного аналізу й виходячи з визначеної теоретичної моделі професійної Я-концепції фахівців виділено три рівні розвитку професійної Я-концепції: *високий, середній і низький*.

Наведемо якісну характеристику рівнів розвитку професійної Я-концепції фахівців за психологічними особливостями розвитку її окремих складових:

1) високий рівень розвитку цілісної професійної Я-концепції характеризується системним і чітким усвідомленням власних професійних прагнень і перспектив, орієнтацією професійних досягнень на найближче майбутнє, докладним і високо диференційованим уявленням про себе як професіонала і суб'єкта професійної діяльності, яскравою виразністю і конгруентністю образу «Я-професіонал», досяжністю індивідуального професійного еталону, розвиненими процесами самоаналізу й самоосмислювання, проникливим і стійким інтересом до самого себе, високим саморозумінням; ідентичною інтерпретацією власних почуттів, потреб і устремлінь, позитивною адекватною професійною самооцінкою, високопозитивним інтегральним ставленням до себе, високою самоповагою й аутосимпатією, високим самоприйняттям, адекватним очікуванням позитивного ставлення з боку інших, адекватною самокритичністю при низькому ступені самозвинувачення; інтернальним локусом контролю в усіх значущих для професійної діяльності сферах життєдіяльності: переконанням у тому, що більшість важливих подій у професійному житті – це результат їхніх власних дій, і у тому, що вони відповідають за те, як складається їх професійне буття у цілому, впевненістю, що вони самостійно спроможні досягати успіхів і реалізовувати свої цілі у майбутньому, відчуттям контролю стосовно негативних професійних подій чи ситуацій, пересвідченням, що їх особисті дії є важливим чинником організації власної професійної діяльності й здобутків у ній, професійного самопросування, переконанням у своїй спроможності контролювати власні формальні й неформальні міжособистісні взаємини, що супроводжують професійну діяльність; високою та стійкою готовністю до саморозвитку, що супроводжується панівною готовністю і пізнавати, і змінювати себе; усталеною впевненістю у собі й своїх можливостях, розвиненими самокерованістю та самопослідовністю;

2) середній рівень розвитку цілісної професійної Я-концепції фахівців проявляється у виразному, але дискретному усвідомленні ними власних професійних прагнень і можливостей, які нечітко пов'язуються з професійною перспективою; в їхньому помірно диференційованому уявленні про себе як професіонала і суб'єкта професійної діяльності, у неконфліктному образі «Я-професіонал», у досяжності індивідуального професійного еталону, у пересічному самоінтересі, помірному саморозумінні; в адекватній або адекватній з тенденцією до заниження глобальній професійній самооцінці; у позитивному інтегральному ставленні до себе, помірних самоповазі й аутосимпатії, розміреному самоприйнятті, у високому очікуванні позитивного ставлення з боку інших, у стійкому розважливому самоставленні, адекватному рівні самозвинувачення; у розмірених самопослідовності й самокерівництві; в інтернальному локусі контролю в переважній більшості значущих для професійної діяльності сфер життєдіяльності; у наявності часткової готовності до саморозвитку, що супроводжується або бажанням знати себе, або настроєм змінювати себе; в упевненості у собі й своїх можливостях.

3) низький рівень розвитку цілісної професійної Я-концепції означає, що фахівці не знають і не усвідомлюють власні професійні прагнення, домагання, резерви й можливості або усвідомлення їх аморфні, розмиті, не розбірливі; у яких знання й уявлення про себе як професіонала і суб'єкта професійної діяльності вузько представлене й слабо диференційоване, а індивідуальний професійний еталон недосяжний, що викликає внутрішню напругу, сумніви, коливання тощо, у яких інтерес до себе незначний і обмежене саморозуміння; у яких глобальна професійна самооцінка неадекватна завищена або неадекватна занижена, заперечливе інтегральне ставлення до себе, низька самоповага й аутосимпатія, невисокий ступінь самоприйняття, але надвисоке очікування позитивного ставлення з боку інших, стійке негативне самовдоволення, високий рівень самозвинувачення, нерозвинені самокерівництво й самопослідовність; у яких екстернальний локус контролю в переважній більшості значущих для професійної діяльності сфер життєдіяльності, тобто вони не бачать зв'язку між власними діями і важливими для них подіями професійного життя, не вважають себе спроможними контролювати цей зв'язок, а власні професійні успіхи й досягнення, як і негативні професійні ситуації приписують зовнішнім обставинам; у яких низька готовність до саморозвитку з переважним небажанням і знати, і змінювати себе; у яких превалює невпевненість у собі й своїх можливостях.

Отже, досягненню позитивної професійної Я-концепції фахівця (високому рівню її розвитку) має сприяти: підвищення рівня усвідомлення себе як професіонала, зростання саморозуміння, підвищення внутрішньої конгруентності образу «Я-професіонал»; забезпечення професійної ідентичності, набуття високо диференційованих уявлень про власні професійно важливі якості; засвоєння прийомів і способів самоаналізу, методів саморозкриття; набуття позитивного ставлення до себе, підвищення самоповаги, аутосимпатії, самоінтересу, зростання самоприйняття, зниження рівня самозвинувачення; наближення глобальної професійної самооцінки до рівня адекватної з тенденцією до підвищення; формування навичок афективної саморегуляції, засвоєння прийомів емоційного саморозкриття; підвищення рівня готовності пізнавати та змінювати себе, інтернальності у сфері професійної діяльності; формування навичок поведінкової саморегуляції, опрацювання нових поведінкових паттернів у контексті внутрішнього локусу контролю тощо. Перспективним у даному контексті вбачається напрям визначення сенситивних етапів у розвитку професійної Я-концепції фахівців та вивчення умов і механізмів профілактики деструктивних тенденцій у її розвитку.

Література:

1. Деркач А. А. Психология развития профессионала / А. А. Деркач, В. Г. Зазыкин, А. К. Маркова. – М. : Изд-во РАГС, 2000. – 124 с.
2. Джанерьян С. Т. Характеристики профессиональной Я-концепции / С. Т. Джанерьян // Личность и бытие : сб. науч. трудов. – Краснодар, 2002. – С. 59-63.
3. Шевцова О. М. Професійна Я-концепція фахівця: теоретичний аналіз проблеми категоріального визначення / О. М. Шевцова // Вісник післядипломної освіти: зб. наук. праць / Ун-т менедж. освіти АПН України, Асоц. безперерв. освіти дорослих ; редкол. : О. Л. Ануфрієва та ін. – Вип. 12 / голов. ред. В. В. Олійник. – К. : Геопринт, 2009. – С. 310-316.